

חוברת זו של 'פעמים' כולה עוסקת במסורות המוסיקה של קהילות היהודים הספרדיים והמזרחיים. זהו נושא ייחודי, ועל-כן ניתנה הדעת לכך, שהמאמרים המובאים כאן יכוונו לא רק למוסיקולוגים ולאנשי מקצוע אלא לכל קורא משכיל. המאמרים שבחוברת נחלקים לשניים. בחלק הראשון חמישה מאמרים על זיקות הגומלין שבין המוסיקה המסורתית ובין המוסיקה הקרויה אמנותית. במכלול זה מובלט ההיבט של מפגש התרבויות בתחום המוסיקה בארץ והנסיגות לגבש סגנון ישראלי במוסיקה. צמוד לחלק זה מאמר העוסק בהיבט צורני, ביחס שבין מילים לנעימה בפיוטים עבריים מהמזרח. החלק השני כולל חמישה מאמרים, העוסקים במסורות מוסיקאליות של קהילות שונות: הספרדים בירושלים, יהודי מארוקו, תימן ופרס.

□ פרופ' אמנון שילוח, במאמר המהווה דיון מקדים לחטיבת המאמרים הראשונה, דן בבירור המושג עיבוד במוסיקה — זיקתו למקור ומידת עצמיותו כיצירה אמנותית. דיונו מבהיר את ההבדל במשמעותו של העיבוד במוסיקה המערבית מזה והמזרחית מזה, וכן את מקומן של מסורות המוסיקה של העדות בנסיגות לגבש סגנון ייחודי במוסיקה הישראלית.

המחבר הוא מרצה בחוג למוסיקולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

□ פרופ' ישראל אדלר דן בזמרת בית-הכנסת בקהילה הפורטוגאלית באמסטרדאם במאה ה-18, אשר לפחות כמחצית המלודיות שלה מבוססות על יצירות מוסיקאליות אמנותיות. לפנינו תהליך הפוך מזה הרווח בתחום זה, לא יצירה המיוסדת על מוסיקה מסורתית אלא מוסיקה 'עממית' למחצה שאובה מיצירה אמנותית, ומוסיקה זו מכונה 'תולדה'. דיונו בסוגים שונים של 'התולדות' ובחלקן היחסי, הגבוה, בכלל זמרת בית-הכנסת בקהילה זו מבוסס על תיעוד עשיר מן המאה ה-18 עד ימינו.

המחבר הוא מרצה בחוג למוסיקולוגיה וראש המרכז לחקר המוסיקה היהודית באוניברסיטה העברית בירושלים.

□ ד"ר יהואש הירשברג דן בפועלה של ברכה צפירה בתחום המוסיקה בארץ בשנות ה-30 וה-40, כאשר היא מילאה תפקיד מרכזי בתהליך של שינוי דו-כיווני. מחד גיסא היא החדירה את השיר של עדות-המזרח לתחום המוסיקה הקונצרטי המערבית, ובכך הקנתה לו יוקרה בציבור הרחב בארץ; ומאידך גיסא היא פילסה דרך למלחינים הארץ-ישראליים להתוודעות עם שירת העדות, שהיתה עולם חתום בפניהם. תהליך זה של שינוי רב-שלבי נדון במאמר לאור תיאוריות של דינאמיקת השינוי (מאת נטל, בלקינג, שילוח-כהן) ובשיטות ניתוח סמיוטיות.

המחבר הוא מרצה בחוג למוסיקולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

□ איתן אביצור דן, מנקודת־מבט של מלחין שחיבר עיבודים ללחנים ממסורות יהודי־המזרח, ביחסי־גומלין בין פולקלור למוסיקה אמנותית. המוסיקה העממית המזרחית על כל מרכיביה אינה ניתנת לכאורה לשילוב בסטרוקטורה של מוסיקה מערבית. ואמנם בעיבודים של מוסיקה מזרחית מוותרים בדרך־כלל על רכיבים אלה או אחרים, כדי להתאימה למסגרת ביצוע מערבית. לעומת זאת, אביצור מדגים פתרונות משלו לשילוב הלחן המזרחי בסטרוקטורות מערביות, שתכליתם להגיע לתיאום מירבי עם מהות המקור העממי.

המחבר הוא מלחין ומרצה למוסיקולוגיה באוניברסיטת בר־אילן.

□ זיקתם של המלחינים הישראליים אל מסורות המוסיקה של העדות נדונה בדרו שיח, המסיים את חטיבת המאמרים הראשונה בחוברת, בין הפרופסורים מרק קופיטמן ואמנון שילוח. הדיון מעלה מיגוון התייחסויות של מלחינים ותיאורטיקונים בעולם לבעיית השילוב של פולקלור ביצירה מוסיקאלית אמנותית. על רקע זה נדונים השינויים ביחסם של המלחינים בישראל אל סוגיה זו ואל הנסיונות לעצב סגנון ישראלי במוסיקה, משנות השלושים עד ימינו. עתה שוב מסתמנת נטייה בקרב המלחינים הישראליים לשאוב מן הפולקלור המוסיקאלי, אך בצורת ארגון מורכבת ומתוחכמת יותר מאשר בעבר.

פרופ' קופיטמן הוא מלחין ומרצה למוסיקולוגיה באקדמיה למוסיקה ע"ש רובין בירושלים ובאוניברסיטה העברית.

□ פרופ' חנוך אבנארי דן בהיבטים סגנוניים של זמרת הפיוטים בקרב עדות־המזרח. על יסוד ארבעה דגמים מוסיקאליים של פיוט אחד, הנהוגים בעדות שונות, מגיע המחבר למסקנה, כי המבנה המלודי של כולן מעוצב על־פי מבנה הטקסט של הפיוט. או בלשונו: 'מילים ונעימה — חד הן'.

המחבר הוא מרצה באקדמיה למוסיקה ע"ש רובין באוניברסיטת תל־אביב.

□ פרופ' יחזקאל בראון עוסק במאמרו בדיקה של גרסה אחת (מפי ניסן כהן מלמד ז"ל, לבראשית א: א-ג) במסורת קריאת התורה הספרדית־ירושלמית. על יסוד בדיקה זו, המסתייעת באמצעים סטטיסטיים, מסכם המחבר את המאפיינים של המסורת הנדונה באשר למגוון, לסולם הצלילים, לסגנון ועוד. מסקנתו העיקרית היא, כי סולם צלילי השלד בנוסח הספרדי־ירושלמי הוא פנטאטוני והוא שונה באופן בולט מן הסולם הדיאטוני השלם של צלילי העיטור. מכיוון שתשתית פנטאטונית זו דומה למבנה הפנטאטוני של הנוסח האשכנזי בקריאת התורה, מעלה המחבר השערה שמה היה מקור עתיק משותף לשתי המסורות, הספרדית־ירושלמית והאשכנזית.

המחבר הוא מרצה באקדמיה למוסיקה ע"ש רובין באוניברסיטת תל־אביב.

□ אברהם אמזלג דן במאמרו על הקצידה ב'שיר ידירות'. הקצידה היא שיר מגמתן ארוך ושקול, שדוגמתה מצויה בשירה העברית בספרד. אבל לעיני יהודי מארוקו עמדה רוגמת הקצידה הברברית של שכניהם. נראה כי בהתחלת המאה ה־20 חדרה

הקצידה לתחום הפיוט של יהודי מארוקו, וביטוי לכך הוא ריבוי הקצידות ב'שיר ידידות'. קובץ הפיוטים המרכזי של יהדות זו בדורות האחרונים. המחבר מברר במאמרו את המקורות של הטקסט והמוסיקה של הקצידה הרווחת בקרב יהודי מארוקו ואת הגורמים להיותה ז'אנר מרכזי בפיוט שלהם.

המחבר הוא מלחין ומוסמך למוסיקולוגיה מטעם אוניברסיטת תל-אביב.

□ אדווין סרוסי עוסק בתהליך השינוי שחל במשמעות הסימבולית של שירת הבקשות בקרב יהודי מארוקו בישראל. שירת הבקשות התפשטה בתפוצות שונות מן המאה ה-16 ואילך, לרבות מארוקו. בשנות ה-50 העתיקו העולים ממארוקו מסורת זו לישראל, וכאן חלו שינויים במשמעותה הסמלית. שינויים אלה מסתמים בכך, שחל תהליך של חילון במנהג שהיה דתי ביסודו. השינויים באים לידי ביטוי באירוע המוסיקאלי של שירת הבקשות ויש קשר בינם וכין תמורות חברתיות ותרכותיות שחלו בקרב עולי מארוקו בארץ.

המחבר הוא מוסמך במוסיקולוגיה מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים.

□ ד"ר אורי שרביט ואפרים יעקב דנים בפיוטים המכונים 'הַלְלוֹת' כפי יהודים משני אזורים בתימן: אֶלְחוּגְרִיָּה (דרום מערב) מזה והמרכז מזה. מחקרם מעלה, כי קיימים הבדלים בין שירת ה'הללות' בשני האזורים, והם באים לידי ביטוי: בסגנון המוסיקה, ברפרטואר של הפיוטים ובדרכי ביצועם. הבדלים אלה מחזקים את התפיסה, כי יהדות תימן אינה נוהגת על פי דפוס אחיד בתחום הפיוט, כשם שבמחקרים בתחומים אחרים נמצא, כי אפשר לסווג יהדות זו לקבוצות-מוצא אזוריות. הנבדלות זו מזו בלשון, בנוסח תפילה, בלבוש, במאכלים, במחול ועוד.

ד"ר אורי שרביט הוא מרצה למוסיקולוגיה באוניברסיטאות בראילן ותל-אביב. אפרים יעקב עוסק בתקר יהדות תימן.

□ פרופ' אמנון נצר דן בהיבטים שונים של המסורות המוסיקאליות בקרב יהודי פרס, שבכללם טרם נחקרו ביסודיות. הוא דן ביחסי-הגומלין בין המוסיקה הפרסית למוסיקה היהודית בארץ זו, מציין מוסיקאיים יהודים נודעים במוסיקה היהודית לסוגיה ומציין את מאפייניה.

המחבר הוא מרצה בחוג ללימודים הודיים, איראניים וארמניים באוניברסיטה העברית בירושלים.

★

ולבסוף — חובה נעימה היא לי להודות לפרופ' אמנון שילוח, שליווה הכנת חוברת זו מראשיתה: עוד מהשלב המוקדם שלה. ביום-העיון שהתקיים ב' בניסן תשמ"ג, באוניברסיטה העברית בירושלים — בייעוץ, בבחירת הנושאים והמשתתפים ובחוות-דעת מקצועית על תוכן המאמרים. ואם על אף סיועו יימצאו בחוברת טעויות וליקויים — על אלה נושא באחריות הח"מ.

העורך